

De Bijbel in de Lage Landen. 11 eeuwen van vertalen

Paul Gillaerts

Binnenkort verschijnt bij Uitgeverij Jongbloed een complete geschiedenis van de bijbelvertalingen in de Lage Landen, van de middeleeuwen tot vandaag. Het boekproject is ontstaan in Antwerpen waar Paul Gillaerts en Henri Bloemen, verbonden aan de toenmalige vertalersopleiding Lessius (tegenwoordig deel van de faculteit Letteren van de KU Leuven), het plan opvatten om hun expertise met het Vlaams lezerspanel en De Nieuwe Bijbelvertaling verder te ontwikkelen. Na enkele jaren met informele bijeenkomsten waarin de mogelijkheden tot samenwerking werden afgetast, richtten ze in 2010 samen met andere academici een werkgroep op, SIG VERBI, een Special Interest Group on Vernacular Bibles / Vertalingen van de Bijbel.

Het eerste project van die werkgroep werd een boekproject: een wetenschappelijk referentiewerk over de geschiedenis van de bijbelvertalingen in de Lage Landen. Sinds De Bruin (1937, 1993) en Jaakke & Tuinstra (1990) waren er nog wel deelloverzichten verschenen (Den Hollander e.a. (2007), Van Heusden e.a. (2009), Van den Berg & Thijs (2010)). Maar een echt alomvattend overzicht dat rekening hield met het vele onderzoek dat intussen beschikbaar was geworden en daarbij ook de recente bijbelvertaalboom beschreef, bestond nog niet. Bovendien was van meet af aan duidelijk dat alleen een interdisciplinair team van wetenschappers uit disciplines zoals exegese, theologie, mediëvistiek en vertaalwetenschap een dergelijk omvangrijke en ingewikkelde klus kon klaren. Gaande het project groeide de groep medewerkers uit tot een vijftientigtal, van Groningen tot Gent.

Speciale aandacht is gegeven aan de vertaalde teksten zelf. Als stramien voor elke behandelde bijbelvertaling is conform de aandacht voor de vertaling zelf een verdeling over de volgende aandachtspunten: ontstaans- en drukgeschiedenis, organisatie (werkwijze en vertalers), vertaalopvattingen en -methode (parateksten, kritische bespreking van de vertaling), positionering van de vertaling en receptie, *Nachleben*. Niet voor elke periode is dat stramien even

strak aangehouden; elke periode heeft immers haar eigen thema's en ook de verschillende achtergronden van de medewerkers brachten variatie in de behandeling mee. Niettemin is het stramien wel de oriëntatie die over het hele boek terug te vinden is. Steeds terugkerende vragen zijn: Hoe is er vertaald? Hoe is de relatie gezien tussen de vertaling en de brontekst, tussen de vertaling en de doeltaal? Welke theologische opvattingen hebben daarbij meegespeeld? Vaak zijn die vragen via de omweg van vertaalvergelijking benaderd en altijd is ruim aandacht besteed aan de wisselende context.

Ondanks de ruime inbreng en een uitgebreide periodisering en specialisering, is volledigheid wel benaderd, maar zeker niet bereikt, althans niet voor de bijbelvertalingen. Dat komt omdat soms de expertise ontbrak of de lijn tussen vertaling en bewerking anders getrokken is dan soms verwacht kan worden. Er is geen aparte aandacht besteed aan Joodse vertalingen, aan exegetische vertalingen, aan de Heliand, enzovoort. Kinderbijbels zijn wel behandeld; de *Bijbel in Gewone Taal* niet. Niettemin biedt het naslagwerk een meer dan representatief overzicht van de bijbelvertaalproductie in de Lage Landen. Die blijkt indrukwekkend te zijn. Bijzonder is ook de aandacht die werd besteed aan anderstalige bijbelvertalingen die in de Lage Landen tot stand zijn gekomen en gedrukt, zodat vertalers zoals Enzinas en Tyndale ook worden behandeld. Voor de onderzoeksliteratuur geeft het naslagwerk een vrijwel complete stand van zaken. Achter in het boek zijn een personenregister en een index op de besproken bijbelpassages in de vertalingen toegevoegd. Ten slotte: het boek is prachtig vormgegeven en illustreert treffend de rijke iconografische traditie die ook in de bijbelvertalingen tot uiting komt.

Voor het eerst is een geschiedenis van de bijbelvertalingen geschreven waarin de Statenvertaling uit 1637 niet als referentie is gekozen. Hoe belangrijk de tegenstelling tussen reformatie en contrareformatie voor die geschiedenis ook is geweest, ze heeft vaak ook een genuanceerd beeld gehinderd: bijvoorbeeld dat er een grotere continuïteit is tussen de middeleeuwen en de moderne tijd; dat de katholieke bijbelvertaalproductie tussen Van Winghe (1548) en Canisius (1906, 1929, 1936-1939) aanzienlijker is geweest dan vaak wordt gedacht; dat de confessionalisering van de bijbelvertalingen zich ook binnen het protestantisme heeft afgespeeld; dat de Statenvertaling haar tijd vooruit was door de kritisch-vergelijkende en filologische aandacht voor de brontekst, maar middeleeuws was gebleven in haar vasthoudendheid aan de letter van de tekst; dat de verguisde Canisiusvertaling als vertaling best modern kan worden genoemd, enzovoort.

Wie zich afvraagt of de manier waarop er is vertaald in de loop der tijden is veranderd, kan inderdaad aan de hand van het boek vaststellen dat er een ontwikkeling is waar te nemen van een letterlijke, formeel-equivalente naar een meer vrije, dynamisch-equivalente vertaalbenadering. Maar tegelijk laat deze geschiedenis ook zien dat die ontwikkeling niet zo lineair is, dat ook in de middeleeuwen doelgroepen belangrijk waren en wetmatigheden van de doeltaal aandacht kregen. Ook vandaag bestaan nog idiolecte bijbelvertalingen die het anders-zijn van de Bijbel in een rigide respect voor de brontaal tot uiting laten komen. De meest wezenlijke ontwikkeling is dan misschien niet eens de manier waarop er is vertaald, maar wel de manier waarop de Bijbel en het vertalen zijn verstaan. Het is de exegese die vanaf de filologische doorbraak in de zestiende eeuw en via een historisch-kritische benadering van de Bijbel vanaf de negentiende eeuw tot een hermeneutiek is uitgegroeid, die het belang van de interpretatie en de betrekkelijkheid van elke specifiek-ideologische lectuur heeft laten zien. In die zin is de Bijbel gesecculariseerd; hij is cultuurgoed geworden. Ook de visie op het vertalen is aanzienlijk veranderd; tegenwoordig zijn vertalingen geprofessionaliseerde en academisch ondersteunde cultuuruitingen waarvan de betekenis niet meer samenvalt met de mate waarin ze geacht worden de brontekst te representeren. Ze zijn zelf creatieve bijdragen aan de doelcultuur, maken deel uit van de ontvangende literatuur. Vanzelfsprekend is dat alleen maar mogelijk geworden doordat vertalingen zich op een complexe en een meer vrijmoedige manier tot hun brontekst zijn gaan verhouden, niet als een soort woordelijke omzetting van een onaantastbaar geachte heilige tekst, maar als een ingewikkelde overzetting van betekenissen en functies van een intrigerende tekst die blijft inspireren.

Geraadpleegde literatuur

A.J. van den Berg & B. Thijs, *Uitgelezen. Bijbels en prentbijbels uit de vroegmoderne tijd*, Heerenveen 2010.

C.C. de Bruin, *De Statenbijbel en zijn voorgangers. Nederlandse bijbelvertalingen vanaf de Reformatie tot 1637*, bewerkt door dr. F.G.M. Broeyer, Haarlem/Brussel 19932 (eerste uitgave 1937).

Paul Gillaerts e.a. (red.), *De Bijbel in de Lage Landen. 11 eeuwen van vertalen*, Heerenveen (verschijnt in 2015).

Ph. van Heusden, F.J. Hoogewoud & K. Verdegaal, *Beter méér dan één... de Bijbel in het Nederlands*, 's-Hertogenbosch/Mechelen 2009.

A. den Hollander, E. Kwakkel & W. Scheepsma, *Middel nederlandse bijbelvertalingen*, Hilversum 2007.

A.W.G. Jaakke & E.W. Tuinstra (red.), *Om een verstaanbare Bijbel. Nederlandse Bijbelvertalingen na de Statenbijbel*, Haarlem/Brussel 1990.

Prof.dr. P. Gillaerts is als hoogleraar verbonden aan de Antwerpse subfaculteit Taal en communicatie van de Faculteit Letteren van de KU Leuven. Hij was nauw betrokken bij De Nieuwe Bijbelvertaling, als voorzitter van het Vlaamse lezerspanel en als lid van de begeleidingscommissie. Over die vertaling redigeerde hij een trilogie: *Effata* (2000), *Talita koem* (2002) en *Boanerges* (2004).